

Tammelan murrekirja on vankkaa hämäläistä tekoa. Se on laajuudeltaan Kotiseudun murrekirjoja -sarjan suurimpia, yli 400-sivuinen. Vain Someron murrekirja vetää sille vertoja tässä suhteessa. Kirjan toimittaja on paneutunut tehtäväänsä perinpohjaisesti. Hän on halunnut ottaa mukaan kaikki kertojat ja esittää joko litteroituna tai referoituna kaiken sen, mitä he ovat nauhoihin puhuneet. Kirjan referaattiosuoksien tarpeellisuuden voi kyseenalaistaa, mutta kirjan vaatimaa suurta työmäärää ei voi. Onhan tekijä joutunut litteroimaan osaksi tarkkaan, osaksi kursorisesti yli 50-tuntisen ääniteaineiston. Oman vaivannäkönsä on vaatinut myös runsas valokuvamateriaali, joka erinomaisesti täydentää tekstiä.

Parasta palautetta, jota Tammelan murrekirjan toimittaja on työstään saanut, on varmasti se, että kirja myytiin loppuun muutamassa kuukaudessa. On ikävää, että uutta painosta on jouduttu odottamaan jo neljä vuotta. Tammelan kokoisessa vauraassa pitäjässä, johon Forssakin oikeastaan kuuluu, ostajia luulisi kyllä riittävän. Ikävää on myös se, että Virittäjä julkaisee arvioinnin kirjasta vasta nyt. Viivyttely saattaa kuitenkin olla harkittua. Kuten eräästä toisesta tässä lehdessä olevasta kirjoituksesta käy ilmi, Tammelan murrekirjan tekijää on syytä onnitella paitsi neljä vuotta sitten ilmestyneestä kirjasta myös ajankohtaisemmasta syystä. Minäkin haluan liittyä onnitelijoiden joukkoon.

MATTI VILPPULA

LÄHTEET

- JUSSILA, RAIMO – NIKUNEN, ERJA – RAUTOJA, SIRKKA 1992: Suomen murteiden taajuussanasto. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 66. VAPK-kustannus, Helsinki.
- LAITINEN, LEA 1992: Välttämättömyys ja persoona. Suomen murteiden nesesivisten rakenteiden semantiikkaa ja kielioppia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 569. Helsinki.
- RAPOLA, MARTTI 1966: Suomen kielen äännehistorian luennot. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 283. Helsinki.
- SAUKKONEN, PAULI – HAIPUS, MARJATTA – NIEMIKORPI, ANTERO – SULKALA, HELENA 1979: Suomen kielen taajuussanasto. WSOY, Porvoo.
- VILPPULA, MATTI 1989: »Ketä se oli kun pölli mun kirjan». – Kielikello 3 s. 12–15.
- VIRTARANTA, PERTTI 1983: Viljakkalan murrekirja. Kotiseudun murrekirjoja 4. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 401. Helsinki.
- KALEVI WIIK *Liivin katko*. English Summary: *Stød in Livonian*. Turun yliopisto. Fonetikka. Turku 1989. 118 s. ISBN 951-880-313-7.
- Kalevi Wiikin tieteellisen kiinnostuksen kohteisiin kuuluu myös liivin kieli ja yksi sen tunnusomaisimmista piirteistä, nimittäin katko. Tämän termin kansainvälisempiä vastineita ovat tanskan *stød*, saksan *Stoß* ja englannin *glottal stop*. Tanskankielisen termin käyttöä liivinkin ilmiöstä voidaan perustella paitsi sillä, että tanskassakin tunnetaan vastaavanlainen äännepiirre, myös sillä, että liivin katkon löysi tanskalainen Vilhelm Thomsen haastateltuaan erästä liiviläistä merimiestä muutaman tunnin ajan Kööpenhaminan satamassa. Hänen pika-havaintonsa ovat jääneet pysyvästi tieteen historiaan. Thomsenia auttoi tietysti havaintojen teossa ratkaisevasti se, että hän saattoi oitis tunnistaa yhden äidinkiensä äännepiirteen toisessa kielessä. Liivi oli sitä paitsi hänelle melko tuttua, kun hän oli juuri joutunut kirjallisuuden välityksellä siihen perehtymään valmistellessaan sittemmin hyvin kuuluisaksi tullutta väitöskirjaansa *Beröringer mellem de finske og de baltiske (litauisklettiske) Sprog* (1890). Lisäksi tanskan

Kirjallisuutta

stødin tutkiminen oli tuohon aikaan ajankohtaista; viimeisin sitä koskeva tutkimus oli ilmestynyt 1874. Historia muuten toistuu hausalla tavalla. Samana vuonna ja samassa sarjassa kuin Wiikin tutkimus on ilmestynyt tanskalaisen fonetiikan professorin Eli Fischer-Jørgensenin laaja tutkimus tanskan stødista.

Thomsenin terävät havainnot olivat tavallaan odotettavissa. Aiemmista liivin tutkijoista suomalainen A. J. Sjögren ja virolainen F. J. Wiedemann eivät näytä lainkaan havainneen liivin katkoa. On kuitenkin luultavaa, että he ovat sen kuulleet mutta eivät ole oivaltaneet sen kielellistä funktiota.

Kalevi Wiik on pyrkinyt ottamaan tarkoin huomioon liivin katkosta tehdyt tutkimukset, ja niitä onkin löytynyt toista kymmentä. Täydellisyyden vuoksi olisi ollut syytä mainita myös de Siversin artikkeli (1965). Hän käsittää katkon äänteeksi, konsonantiksi. Wiikin lähestymistapa on foneettinen, fonologinen ja diakroninen. Monipuolista näkökulmaa tarvitaankin, kun on kysymyksessä myös merkityksiä erottava, distinktiivinen kielipiirre. Diakroninen aspekti on tässä tutkimuksessa keskeisin eli vastauksen etsiminen kysymyksiin, miten ja milloin katko on syntynyt ja onko se omaperäinen vai lainaa.

Wiik ei ole itse tehnyt varsinaisia foneettisia mittauksia liivistä. Sen sijaan hän havainnollistaa käsitystään liivin katkon alkuperästä erään ääninauhan leikkaustestin ja »kuuntelutestin» (lainausmerkit KW:n) avulla, jonka hän on tehnyt suomen kielestä yhdessä Timo Hulkon kanssa. Jälleen tulee mieleen tutkimushistoriallinen paralleeli. Kun Lauri Posti (1942) esitti huomiota herättäneen foneettisen teoriansa liivin murtumadiftongien synnystä, hän tukeutui toisen tutkijan suomen kielestä saamiin mittaustuloksiin ja arveli eräiden suomen vokaalien formanttiarvojen vertautuvan vastaaviin liivin vokaalien arvoihin.

Wiik ja Hulkko äänittivät nauhaan

kaksitavuiset sanat *valo*, *jano* ja *pato* suomalaisen puhujan sillä tavalla ääntäminä, että sanojen sisäiset tavunrajat olivat selvästi kuultavissa, pisteellä merkittynä: *va.lo*, *ja.no*, *pa.to*. Sitten he leikkasivat pois sanojen loppuvokaalit ja tarkkailivat, miltä äännökset *va.l* ja *ja.n* kuulostivat. Heidän mielestään ne olivat liivin ja tanskan katkollisten äännösten kaltaisia. Tästä Wiik päättelee, että katko on voinut syntyä tavunrajalle ja että tavunraja on akustisilta ominaisuuksiltaan samantapainen kuin katko/stød. Hän näet pitää parhaana omaa katkon-syntyselitystään, jossa katkon ajatellaan syntyneen tavunrajasta.

Kalevi Wiikin päätelmät kuuntelutestistä ovat ilmeisen oikeita. Tavunrajateoriaa voi vielä vahvistaa sillä nauhanleikkaustestin osalla, joka ei tuottanut katkollista kuuntelutulosta. Sanan *pa.to* soinnittomaan *t*:hen päättyvän asun *pa.t* kuulovaikutelma oli näet pelkkä *pat*. Tulos ei oikeastaan ole yllättävä. Tiedetäänhän sekä liivin että tanskan perusteella, että katkoa/stødia ei yleensä esiinny soinnittoman obstruentin edellä, ja tähän kirjassa nimenomaan viitataan. Siten esim. *kä²tst* ('kädestä') on oikeastaan [*kä²d²tst*], jossa siis on pieni soinnillinen osa *t*:n edellä, ja Setälä (esim. 1953: 105) merkitsikin *kä²dst* (toisin kuin Kettunen, jolla on *kä²tst*). Yksitavuisissa muodoissa tämä piirre tulee jotenkin näkyviin Kettusenkin käyttämässä foneettisessa kirjoituksessa, jossa liivin sananloppuiset soinnillisen äänteen jälkeiset klusiilit ovat medioita, esim. *lä²B* 'ikkuna', *kä²D* 'käden', *su²G* 'suku'. Postin (1942: 318) merkinnän mukaan kuitenkin tällöinkin esiintyy soinnillinen elementti, esim. *vä²G* (= *va²G*). Mainittu kuuntelutesti oikeuttaa todellakin päättelemään, että katko ei voi realisoitua täysin soinnittoman äänteen edellä, eli tavunrajateoria toimii tältäkin osin.

Wiik sanoo (s. 104) uskovansa, että koeputki-katkon/stødin olisi saanut syntymään monella muullakin tavalla kuin leikkaamalla loppuvokaalin. Hän mainitsee näistä mahdollisuuksista viisi, ni-

mittäin että olisi voinut

1. leikata toisen tavunalkuisen konsonantin pois (*va.lo* > *va.o*, *ja.no* > *ja.o*),
2. pidentää vokaalienvälistä konsonanttia (*va.lo* > *va.llo*, *ja.no* > *ja.nno*),
3. vaihtaa toisen tavun konsonantin ja vokaalin paikat (*va.lo* > *va.ol*, *ja.no* > *ja.on*),
4. muuttaa äännösten toisen tavun alkuisen konsonantin laatua sillä tavalla, että konsonantti olisi alkanut kuulostaa vokaalilta (esim. *va.lo* > *va.-ao/va.oo*, *ja.no* > *ja.ao/ja.oo*) tai
5. muuttaa sananloppuisen vokaalin laatua siten, että se alkaa kuulostaa konsonantilta (esim. *va.lo* > *va.ll*, *ja.no* > *ja.nn*).

Nämä teoreettiset mahdollisuudet ovat hyvin huomionarvoisia. Liivin katkon synty tavunrajailmiönä näyttää siten mahdolliselta. Kuitenkin voi kysyä, onko tämä selitys täysin tyhjentävä.

Wiik toteaa katkoa esiintyvän itämerensuomalaisista kielistä vain liivissä. Tämä väite kaipaa tarkennusta sikäli, että Latviassa olleella leivun kielisaarekkeella puhutussa virossa tunnettiin äännepiirre, jota eräät tutkijat ovat nimittäneet katkoksi (Niilus 1936: 38 ja Heikki Ojansuu kenttämuistiinpanoissaan). On tähdennettävä, että tässä on varmaankin paljolti kysymys nimityksestä, sillä tavunrajan, hiatuksen ja katkon erottaminen on pulmallista. Joka tapauksessa Heikki Ojansuu kuuli katkoa vanhoilta leivun informanteilta 1911, ja se on ollut kuuluttavissa jokseenkin niin kauan kuin tämän murteen puhujia on ollut (Voolaine 1927, Niilus 1936: 38; Nigol 1955: 150).

Leivun murteenkin katkon synnystä voi löytää tukea Wiikin tavunrajateorialle. Siellä katko on näet kehittynyt ensinnäkin ensitavun lopussa tai toisen tavun alussa olleen heikon *h*:n paikalle, esim. *le³ma²* < **lehmät* (vrt. liiv. *ni²emâp*), *ra²a²* < **rahat* (vrt. liiv. *rô²p* eli *ro²op*); sen sijaan *h* oli säilyneenä kolmannessa kestoasteessa, esim. *pihlu* 'pihlajia'. *h*:n kadottua on muodostunut tavujen taite-

kohta, joka on joko markeerattu tavunraja tai suoranainen katko (vrt. edellä Wiikin mainitsemaan koeputki-stødin 1. mahdollisuuteen). Analogisesti voi vastaavanlainen tavunraja esiintyä myös sellaisissa asemissa, joissa *h*:ta ei ole koskaan ollutkaan. Liivissäkin katko tavaan monesti aiemman *h*:n paikalla, ja leivun katko muistuttaa vastaavaa liivin piirrettä myös sikäli, että se esiintyy tavujenvälisenä. Leivulle läheisissä eteläviron murteissa sen sijaan glottaalinen klusiili on mahdollinen vain sanan lopussa, ja kuten esitetyt esimerkit osoittavat, sama piirre kyllä tunnetaan etelämurteille läheisessä leivussakin.

h:n kadolla näyttää olevan myös sama syy leivussa ja liivissä. Virolainen kielen tutkija F. J. Wiedemann tapasi kesällä 1866 erään virolaismiehen, joka oli kotoisin juuri Leivun kielisaarekkeelta Ilsenistä. Wiedemannin mielestä *h*:n puuttuminen sanan alussa tämän informantin puheessa oli silmiinpistävä, kun tämä konsonantti eteläviron võrun murteessa on kyseisessä asemassa niin selvä. Onhan leivun murrekin alkuaan Latvian alueelle eristykseen joutunutta eteläviroa, lähinnä võrun murretta. Wiedemannin mukaan on lähellä se oletus, että sananalkuisen *h*:n puuttuminen Ilsenissä on tulosta sikäläisten asukkaiden tottumuksesta kuulla ja puhua lättiä, joka ei tunne *h*:ta missään asemassa. Kun Wiedemannilla ei kuitenkaan ollut paljon tietoja sikäläisen *h*:n vaiheista sanan sisällä ja lopussa, niin on mahdollista, että senaikaisessa Ilsenin murteessa sanansisäinen *h* oli vielä säilyneenä, sillä sen kato on suhteellisen nuori ilmiö (vrt. Niilus 1936: 40). Voolaine saattoi kuulla sitä jälkitavuuissa vielä 1920-luvulla, ja murteen viimeisillä puhujillakaan 1954 eivät kadonneen *h*:n viereiset vokaalit olleet aina liittyneet diftongiksi (esim. *paūga,u* 'paukahti'; Nigol 1955: 150). Joka tapauksessa *h*:n häviämistä leivusta osittain ja liivistä kokonaan voi pitää lätin vaikutuksena, johon tutkijat ovat viitanneet jo Setälästä lähtien (myös Niilus 1936: 40).

Edelleen tavunrajaa seuraava konsonantti voi olla leivussa pidentynyt, esim. *aḥḥen* 'parta', *oḥḥen* 'hevonen', *nūḥḥūš* 'nykyinen'. Verrattakoon tätä Wiikin mahdollisuuteen 2. Seuraava askel markeeratun tavunrajan jälkeen voisi olla katko.

Itse asiassa katko on osittain samassa funktiossa kuin tavunrajainen siirtymäkonsonantti joissakin kielissä. Kuitenkin juuri viron leivun murre viittaa siihen, että katkon ilmestyminen liiviin tuskin on tapahtunut aivan lätin vastaavasta toonipiirteestä riippumatta, vaikka liivin ja lätin katkoa onkin tapana pitää itsenäisinä ilmiöinä. Ainakin juuri lätin ansiosta tämä harvinainen äännepiirre on voinut säilyä liivissä ja samaan tapaan leivussakin.

Wiikin tavunrajateoria perustuu siihen, että liivin katko heijastaa entistä tavunrajaa. Siitä seuraa, että klusiilin ja likvidan kombinaation sisältävien sanarakennetyyppien kehittämisessä nykyisiin asuihinsa täytyy olettaa švaa-vokaalillisia välivaiheita eli ilmeisesti kehitystyyppiä **kakla* > **kagVla* (? > **ka'gla*) > **ka'gl* > itäliivin *ka'ggâl* 'kaula'. Tässä rakennetyypissä CVC-CV katko ei siis ole alkuperäisen tavunrajan kohdalla, joten tämän tyyppin selittäminen on katkon synnyn tavunrajateorian kannalta tärkeää. Kettunen esittää kyseisen välivokaalillisen kehityksen, kun hänen mukaansa liivissä on ollut kaksi sisäheittovaihetta, nuorempi ja vanhempi. Posti (1942: 97) ei pidä tällaista vaiheittaisuutta eikä myöskään švaan muodostumista tällaisiin tapauksiin todennäköisenä. Onkin kysyttävä, onko näin monivaiheinen kehitys oletettavissa. Perusteluna voitaisiin kyllä nähdäkseni esittää, että niin on voitu torjua kieleen lainojen mukana tulleita uusia lainasekvensejä. Sellainen vaara on silti olemassa, että tavunrajateoria suorastaan pakottaa švaa-vokaalin osalta väärään oletukseen. Olisi muuten ollut kiinnostavaa esittää nykykielistä vastaavanlaisia švaa-tapauksia.

Aiemman CV-CV-CV-sanarakennetyy-

pin edustus on liivissä kahtalainen, jos otetaan lukuun tavunrajateorian edellyttämät tyyppitkin:

A) Tavallisesti katkoton sanatyyppi, esim. *gadâg* ~ *kadâg* 'kataja', *kajâg* (~ *kajâgâz*, jossa on lisänä myöhempi johdinaines) 'lokki', *piedâg* 'petäjä', *vajâg* 'tarpeen' (suom. *vajaa*) | *jedâl* 'etelä', *madâl* 'matala', *jumâl* 'jumala', *kovâl* 'viisas' (suom. *kavala*), *umâl* 'humala' | *jevâm* ~ *juvâm* 'omaisuus'; *etu* (suom. *kypärä*), *ovâr* ~ *ovâr* 'avara', *pižâr* 'iilimato' (suom. *pisara*), *tabâr* 'häntä' (suom. *saparo*), *vazâr* 'vasara', *âmâr* 'hämärä' | partisiipin preesensmuodot, esim. *jelâb* 'elävä', *lipšâb* 'lypsävä', *palâb* 'kuuma' (suom. *palava*) | adverbejä, esim. *tagân* 'takana'. Ks. RWL.

B) Klusiili + likvida -yhtymäiset sanat ovat olleet alkuaan tyyppiä CVC-CV, mutta niiden historiaan on tavunrajateorian mukaan rekonstruoitava švaa-vokaalillinen välivaihe ennen katkon muodostumista, joten nekin kuuluisivat silloin CV-CV-CV-tyyppiin, jota edustavat:

(*kl) liI *da'ggâl* ~ liL *da'glâz* (Salatsin [seuraavassa: Sal.] liivin *tagl* 'taula', *ka'ggâl* ~ *ka'glâz* (Sal. *kâl*) 'kaula', *na'ggâl* ~ *na'glâz* (Sal. *nâgl*, *nâkl*) 'nau-la', *ne'ggâl(z)* ~ *ni'glâz* (Sal. *nügl*) 'neula' (myös verbi *ne'gl'â* ~ *ni'gl'â* 'pistää'), *pa'ggâl* ~ *pa'glâz* (Sal. *pâla*) 'paula', *se'ggâl* ~ *si'glâ* (Sal. *sügl*, *sügl*) 'seula' (*se'gl'â* ~ *si'gl'â* 'seuloa')

(*kr) *ka'ggâr(z)* ~ *ka'grâz* (Sal. *kāra*) 'kaura', *mâ'ggâr* 'mäyrä' paikannimessä *mâ'ggâr-numî*, *na'ggâr* ~ *na'grâ* 'nauru', *na'ggâr(z)* ~ *mâ-na'grâz* 'peruna'

(*pr) *ka'bbâr* ~ *ka'brikki* (Sal. *kabr*) 'kauris'

(*tr) *a'ddârz* ~ *a'drâz* (Sal. *adr*) 'aura', *kie'ddâr* ~ *kie'drâz* 'kehrä' (*kie'drâ* ~ *kie'ddârîâ* 'kehrätä'), *ne'ddârz* ~ *ni'drâz* 'nöyrä', *pe'ddâr(z)* ~ *pi'drâz* 'peura', *te'ddârz* ~ *te'drâz* (Sal. *te*, *tē*) 'teeri'.

Tällainen kehitys on ollut joskus mahdollinen CV-CV-CV-tyypissä, kuten osoittaa liI *vie'ddâl* ~ liL *vie'dlâ* < **vete-lä*, joka alkuperäisen *e₂*:n sisäheiton jälkeen on oikeastaan edustanut **tl*-sanoja. Tavunrajateoria antaa kuitenkin kielihis-

torian kannalta aihetta moniin kysymyksiin ja huomautuksiin.

Nykyliivin valossa ei ole osoitettavissa, että švaa olisi kehittynyt klusiili + likvida -yhtymiin, jos vokaali on seurannut likvidaa (ei siis **kakla* > **kagala* mutta kylläkin **kagl* > *ka'ggâl*). Toisaalta A-ryhmässäkin olisi ollut mahdollisuuksia **vetelä*-kehitykseen, ja niin voisi olettaa tapahtuneen, jos **kagala* > *ka'ggâl* -kehitys olisi ollut niin yleistä kuin tavunrajateorian mukaan näyttäisi olleen (silloin **ma'ddâl* pro *madâl*, **ki'bbâr* pro *kibâr* jne.). A-ryhmälle on kyllä ominaista toisen tavun *a* (tai alkuaan *ä*, joka on liivin äännekehityksessä samanveroinen *a:n* kanssa), joka on säilynyt paremmin kuin muut vokaalit. Mutta yhtä perusteltu on vastakysymys: Miksi B-ryhmän useihin sanoihin oletettava švaa-*a* (tai *ä*) puolestaan ei ole säilynyt? Onko riittävä selitys se, että kysymyksessä on ollut švaa eikä alkuperäisempi vokaali? Ei välttämättä; esim. $a_2 - a_3 > \hat{a}$ on tavalista (*ma'ggâ* < **makaðak*).

Toinen ongelma liittyy liivin murreeroihin. Edellä mainittu **kakla*-tyypin kehityskaavio olisi periaatteessa mahdollinen itäliivin *ka'ggâl*-asun mutta ei länsiliivin *ka'glâ*-asun kannalta, sillä siinä loppuvokaali *â* on Lauri Postin mukaan suoraan *a:n* edustaja ($a > \hat{a}$, vrt. Posti 1942: 44), jolloin katkon synnyttäjänä ollutta loppuvokaalin katoa ei siis ole tapahtunut; vastaavasti esim. **atra*-tyypissä (liiv. *a'ddâr* ~ liL *a'drâ*). Äännehistoriallisesti onkin mahdollista selittää Postin tavoin länsiliivin katko syntyneeksi tavusupistuman aiheuttaman painonmuutoksen johdosta, esim. **kaglaða* >> *ka'glâ* ja siitä yleistyneeksi muihinkin muotoihin (vrt. Posti 1942: 322). Wiik on kuvannut kirjansa sivuilla 88–89 epätarkasti, että Posti olisi esittänyt kehityskaavan *kagla* > (länsiliivin) *ka'glâ* – siinä ei olisi mitään katkon syntymisen edellytyksiä. Jos käytetään tavunrajateorian kehityskaaviota, joudutaan niin monimutkaiseen oletukseen, että itäliivi olisi kahteen kertaan torjunut švaa-vokaalilla konsonanttiyhtymän

mutta länsiliivi hyväksynyt sen toisessa kehitysvaiheessa. Vastaavasti **vetelä*-tapauksessa liI on torjunut *dl*-kombinaation jo ensimmäisessä vaiheessa mutta liL hyväksynyt sen heti. Länsiliivin tyyppi näyttäisi varsin niukoista tiedoista päätellen jatkuneen – maantieteellisesti katsoen – itäliivin yli Salatsin liiviinkin.

Katkon syntyä selittävä tavunrajateoria tulisi saada kokonaan sopusointuun diakronian kanssa, ennen kuin sitä voi pitää varauksetta oikeana. Siihen saakka on vahvoilla jo Vernerin 1874 esittämä äänteen katoon perustuva portamento-teoria.

Tutkimuksessa käytetyistä lähteistä todettakoon, että yhtenä lähteenä käytetty Tiiti Rennertin seminaariesitelmä (1981) liivin katkosta on laajentunut myös väitöskirjaksi Wienin yliopistossa (1982), tekijänä Tiiti Fortelný (kopio Helsingin yliopiston suomalais-ugrilaisessa laitoksessa).

Kalevi Wiikin tutkimus osoittaa mielenkiintoisella tavalla, miten kokeellinen fonetiikka voi antaa uusia aspekteja tutkittaessa vaikkapa kielihistoriaa tai kielikontakteja. Kirjassa on myös ansiokkaasti analysoitu aiemmin esitettyjä katkon syntyteorioita.

SEPPO SUHONEN

LÄHTEET

- NIGOL, S. 1955. Märkmeid matkalt leivu keelesaarele. – Emakeele Seltsi aastaraamat 1 s. 147–151. Tallinn.
- NIILUS, V. 1936: Leivu (Koiva) murde h-hääliku arengust. – Eesti Keel. Tartu.
- POSTI, LAURI 1942: Grundzüge der livischen Lautgeschichte. Suomalais-ugrilaisen Seuran toimituksia 85. Helsinki.
- RWL = Rückläufiges Wörterbuch des Livischen. Anhand des livischen Wörterbuches von LAURI KETTUNEN herausgegeben von JOHANNA LAAK-

Kirjallisuutta

- SO. Lexica Societatis Fenno-ugricae V, 2. Helsinki 1988.
- SETÄLÄ, E. N. 1953 = Näytteitä liivin kielestä. Kerännyt E. N. SETÄLÄ. Suomentanut ja julkaissut VÄINÖ KYRÖLÄ. Suomalais-ugrilaisen Seuran toimituksia 106. Helsinki.
- SIVERS, FANNY DE 1965: Le coup de glotte en letton et en live. — Celi XII s. 51–56.
- WIEDEMANN, F. J. 1869: Die Ehstnischen in den lettischen Kirchspielen Marienburg und Schwaneburg in Livland. — Bulletin de l'Académie Impériale des Sciences de St.-Petersburg XIII s. 634–73.
- VOOLAINEN, P. 1927: Koivu maarahvas. Album M. J. Eiseni 70. sünnipäevaks. Tartu.

Kaksikielisyys normaalitila

SUZANNE ROMAINE *Bilingualism*. Language in Society 13. Blackwell, Oxford 1989. 337 s. ISBN 0-631-15226-1.

Suzanne Romainen teos *Bilingualism* kuuluu Blackwellin tunnettuun *Language in Society* -sarjaan. Kaksikielisyysaihe on ajankohtainen, ja entistä ajankohtaisemmaksi se käy koko ajan myös täällä Euroopassa yhä useampien maiden tullessa monikieliseksi ja yhä useampien maiden jouduessa tunnustamaan ja huomaamaan monikielisyytensä myös käytännössä. Itse asiasa täysin yksikieliset valtiot ovat harvinaisia poikkeuksia monikielisten joukossa.

Teokselle on annettu iskevä ja selkeä nimi, joka antaa sen kuvan, että kirja on alan perusteos ja näin myös hakuteokseksi sopiva. Teos on toki monella tapaa perusluonteinen ja todella paljon informaatiota jakava, mutta monestakin jäljempänä esitettävästä syystä se ei oppikirjana tai haku-teoksena toimi, vaan lähinnä ehkä aiheen jo melko hyvin tuntevan käsikirjana. Osaksi

samaa aihepiiriä tiiviimmin ja selkeämmin käsittelee Ilse Lehisten teoksessaan *Lectures on Language Contact* (1988), joka on ilmestynyt Romainen teoksen kanssa samoihin aikoihin MIT Pressin kustantamana.

Typografisesti Romainen kirja on tiivis ja raskas, enemmän luotaantyöntävä kuin mukaansatempaava. Itse olisin typografisesti erottanut lingvistisen teoriapuolen ja tutkimusten esittelyt erilaisista esimerkkitapauksista – näin kirjasta ehkä voisi helpommin löytää etsimänsä asiat. Teoksessa on melko laaja hakemisto, joka ei kuitenkaan riittävästi helpota kirjan käyttöä. Mutta kun kirjasta saa otteen ja sen sisältö alkaa koskettaa lukijaa, huomaa nauttivansa: lukukokemus on innostava, miellyttävä ja jopa hauska. Takakannen selostus ja kustantajan esittely tätä lupaavatkin. Koska teos on sujuvasti kirjoitettu ja helppolukuinen, se sopii hyvin vaikkapa opettajan ohjauksessa läpikäytäväksi ensimmäiseksi englanninkieliseksi lukemistoksi suomalaisille kielialineen opiskelijoille.

Mitä tämä *Language in Society* -sarjan teos sitten sisältää: lingvistiikkaa vai yhteiskuntaa? Teoksessa on 287 tekstisivua; kirjan alku- ja loppuosa (yhteensä 142 sivua) painottuu yhteiskuntaan, keskiosa (yhteensä 145 sivua) taas käsittelee tiukemmin kielen liittyviä asioita. Alkuluvut käsittelevät puheyhteisöä, loppuluvut kaksikielisyteen liittyviä kasvatuskysymyksiä ja asenteita. Keskimmaisista luvuista yksi käsittelee kieltä psykolingvistisestä näkökulmasta, yksi koodinvaihtoa ja kommunikatiivista kompetenssia, yksi esittelee erilaisia kaksikielisyysilmiöitä lapsista tehtyjä tapaustutkimuksia.

Teoksen tyyli on anekdoottimainen. Tämä tuo kirjoittajan itsensä ja kenttätöntehtijänä sympaattisesti lukijaa lähelle, mutta tyyli tekee teoksesta jokseenkin hajanaisen. Lukija ei aina tiedä, missä tai mihin ollaan menossa, varsinkin kun koko ajan on runsaasti keskenään ristiriitaisia esimerkkejä, joista toiset tukevat juuri kuvattavaa ilmiötä mutta toiset eivät. Teoksen lähestymistapa on problematisoiva. Näin tekijä todennäköisesti huomaamattaan siirtää lukijan tutkijan paikalle etsimään todellisesta aineistosta